

Katarzyna Śliwak

(Uniwersytet Wrocławski

Wydział Nauk Historycznych

i Pedagogicznych, Instytut Historii)

ZRZESZENIE NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO W IRANIE W LATACH 1943–1945

Pierwsza polska organizacja związkowa nauczycieli została założona na terenie Galicji w 1905 r. podczas zjazdu w Pilaszowie. Nazwano ją Związkiem Nauczycieli Ludowych. W niedługim odstępie czasu powstały kolejne: Polski Związek Nauczycielski oraz Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, funkcjonujące pod zwierzchnictwem długoletniego prezesa Stanisława Nowaka. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. w każdym byłym zaborze konstituował się oddzielny związek nauczycielski, który reprezentował daną opcję polityczną. W 1930 r. ustanowiono jednolity Związek Nauczycielstwa Polskiego, który w obliczu działań wojennych 1939 r. został przekształcony w Tajną Organizację Nauczycielską¹. Na skutek okupacji niemieckiej i sowieckiej nauczyciele, którzy znaleźli się na emigracji, dążyli do stworzenia ram organizacji związkowej, czego najlepszym przykładem była postawa tej grupy społecznej w Iranie.

Iran (do 1935 r. – Persja) był państwem, do którego w okresie dwudziestolecia międzywojennego przybywały dość liczne zorganizowane grupy Polaków. W związku z tym polskie służby zagraniczne zdecydowały się na powołanie w Teheranie Poselstwa RP. Stało się to w 1925 r. Na stanowisko posła został wyznaczony Stanisław Hempel, a w 1938 r. zastąpił go Jan Karszo-Siedlewski². Rola Poselstwa diametralnie wzrosła w 1942 r., kiedy to w wyniku podpisanego układu Sikorski-Majski ewakuowano do Iranu ok. 115 tys.³ ludności polskiej

¹ Zob. B. Grześ, *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesność*, Warszawa 2000.

² Jan Karszo-Siedlewski (1891–1955) – polski dyplomata, konsul RP w Opolu, pracownik placówek dyplomatycznych w: Bejrucie, Charkowie, Kijowie, Moskwie, Pradze i Teheranie. Przed zakończeniem działań wojennych wyjechał do centrali MSZ Rządu Polskiego w Londynie, gdzie został zastępcą sekretarza generalnego. Po 1945 r. przebywał na terenie Wielkiej Brytanii. Zob. więcej w: J. Karszo-Siedlewski, [w:] *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 99.

³ Por. J. Wróbel, *Uchodźcy polscy ze Związku Radzieckiego 1942–1950*, Łódź 2003, s. 42; J. Draus, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin 1993, s. 23.

z ZSRR. W tej grupie, oprócz ogromnej liczby dzieci i młodzieży, znaleźli się również zawodowi nauczyciele, którzy byli odpowiedzialni za organizację polskiego szkolnictwa.

Pierwszą agendą oświatową na terenie Iranu była powołana 3 kwietnia 1942 r. Delegatura Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej (MPiOS) z siedzibą w Teheranie (zwana także Delegaturą Rządu Polskiego ds. Opieki nad Ludnością Cywilną Ewakuowaną z Rosji). Na jej czele stanął Wiktor Styburski⁴. W 1943 r. ten urząd przejął Franciszek Haluch⁵, wcześniejszy zastępca Styburskiego.

Organem doradczym w sprawach oświaty była Komisja Szkolna pod kierownictwem Stanisława Sztaby. Podzielona ona była według kompetencji jej członków. Szkolnictwo powszechne i przedszkola przekazano pod nadzór Piotra Piałuchy oraz Emilii Świżewskiej, szkolnictwo średnie – S. Sztaby i Emilii Drozdowskiej, szkół i kursów zawodowych – Honoraty Rojanowskiej, natomiast Anieli Kubickiej powierzono opiekę nad byłymi dyrektorami szkół zawodowych⁶. Delegatura MPiOS – z uwagi na rozległy pod względem terytorialnym nadzór – realizowała swoje zadania dzięki Ekspozyturom w Isfahanie, Ahwazie, Meszedzie⁷.

Skala obowiązków i szereg kompetencji Delegatury MPiOS spowodowały, iż stojący na czele MPiOS rządu londyńskiego Jan Stańczyk wypowiedział swoją opinię na ten temat w piśmie do gen. Hallera – kierownika Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych (UOiSS), aby te sprawy przekazać kierowanej przez niego agendzie⁸. Problem ten poddano dyskusji we wrześniu 1942 r., podczas której szereg działaczy MPiOS dążyło do przeforsowania zdania, iż zarządzanie oświatą dalej winno leżeć w kompetencjach tej jednostki. Szansa na utrzymanie tego stanu została zaprzepaszczone w momencie zmiany stanowiska przez prof. Stanisława Kota: z Ambasadora RP w ZSRR na Ministra Stanu – Pełnomocnika Rządu RP na Wschodzie, który optował za powołaniem Delegatury UOiSS⁹.

---

⁴ Wiktor Styburski (1902–1984) – ekonomista, pracownik Banku Polskiego. We wrześniu 1939 r. brał udział w ewakuacji złota polskiego do Rumunii. Delegat MPiOS w Teheranie oraz Delegat Rządu ds. ewakuacji ludności cywilnej. Zob. E. Raczyński, *W sojusznicy Londynie*, Londyn 1960, s. 145–146.

⁵ Swą funkcję pełnił do 1 X 1944 r., kiedy to został Inspektorem Opieki MPiOS w Palestynie, Syrii i Libanie. Zob. K. Śliwak, *Delegatura MPiOS w Teheranie w latach II wojny światowej – charakterystyka działań edukacyjnych dla polskich uchodźców*, [w:] *Ogrody nauk i sztuk. Szkice, studia i interpretacje na pograniczach nauk*, red. A. Kobylarek, Wrocław 2015, t. 5, s. 262–263.

⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zespół akt: Poselstwo RP w Teheranie, sygn. 592/42, *Sprawozdanie z działalności szkolnictwa w okresie od 10 IV do 15 IX 1942 r.*, bp.

⁷ AAN, zespół akt: Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej (dalej: MPiOS), sygn. 131/52, *Sprawozdanie Delegatury MPiOS w Teheranie od 1 do 30 XI 1942 r.*, bp; J. Draus, *dz. cyt.*, s. 55–57.

⁸ Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), zespół akt: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: MWRiOP), sygn. A.19.I./14, *Pismo z 19 VI 1942 r. do UOiSS w sprawie pomocy powstającym szkołom*, k. 1.

⁹ Tamże, sygn. A.19.III./10, *Pismo S. Rzerzychy* [b.d.], k. 1.

W 1943 r. sytuacja Delegatury MPiOS skomplikowała się jeszcze bardziej, bowiem tamtejsze władze przystąpiły do organizacji kolejnej placówki ministerialnej – Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) w Teheranie. W marcu 1943 r. Jerzy Górszczyk został mianowany na stanowisko Kierownika tegoż ministerstwa¹⁰. J. Górszczyk od pierwszych dni swoich rządów w MSW nie mógł porozumieć się z F. Haluchem. Początkowo ta nowa jednostka nie posiadała statutu, w którym ściśle uregulowane byłyby jej kompetencje. Kierownik poinformował o tym Ministra Stanu ds. Bliskiego Wschodu w rządzie londyńskim – Henryka Strasburgera. On opracował dla Górszczyka Statut MSW, który został podpisany przez wyżej wymienionych oraz Halucha w Kairze w grudniu 1943 r.¹¹ Postanowień podpisanych w Egipcie nie zaakceptował Minister Pracy i Opieki Społecznej w Londynie J. Stańczyk, który stwierdził w nim dublowanie kompetencji Delegata MPiOS. Jego zdaniem Kierownik MSW nie powinien kontrolować porządku w obozach, ani mieć dostępu do informacji przeznaczonych specjalnie dla MPiOS. Górszczyk oskarżył Delegaturę MPiOS, o to, że mimo, iż była ona placówką ministerialną, zbierała informacje polityczne, a jego osobę nawet inwigilowała¹². Swoją pozycję w tym konflikcie interesów wzmocniła żona J. Górszczyka – działaczka społeczna i nauczycielka Wanda Szuszkiewicz-Górszczyk, której postawa i zaangażowanie szybko zostało dostrzeżone w niedługim okresie po przekształceniu się Delegatury UOiSS w Delegaturę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) w Iranie¹³.

Po śmierci gen. Sikorskiego, w dniu 14 lipca 1943 r. zostało powołane Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego na czele z ministrem ks. Z. Kaczyńskim. Kaczyński 4 sierpnia 1943 r.¹⁴ wydał akt będący podstawą dalszego funkcjonowania Delegatur MWRiOP. Od tego momentu Delegatura z siedzibą w Teheranie i Delegatem MWRiOP Stanisławem Rzerzychą¹⁵ (od czerwca 1943 r. był Delegatem UOiSS)¹⁶ objęła swym nadzorem pedagogicznym także Indie. Poszczególne

¹⁰ J. Pietrzak, *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej*, Łódź 2012, s. 277.

¹¹ W Statucie widniał zapis o kompetencjach Kierownika MSW – „mógł on dokonywać inspekcji politycznej w obozach uchodźczych oraz otrzymywać od Delegata MPiOS i starostów obozów informacji politycznych”. Zob. IMPS, zespół akt: Prezydium Rady Ministrów. Archiwum Libermanowej (dalej: PRM-AL), sygn. PRM.L/67, *Pismo z 11 XII 1943 r. J. Górszczyka do W. Banaczyka*, bp.

¹² Tamże, *Depesze J. Górszczyka do W. Banaczyka z 20 i 25 I 1944 r.*, bp.

¹³ IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.III./10, *Pismo S. Rzerzychy* [b.d.], k. 1.

¹⁴ Tamże, sygn. A.19.II./52, *Rozporządzenie MWRiOP w sprawie utworzenia Delegatur z 4 VIII 1943 r.*, k. 1.

¹⁵ W styczniu 1945 r. S. Rzerzycha został przeniesiony na stanowisko Delegata MWRiOP w Jerozolimie, a na jego miejsce wyznaczono P. Piałuchę. Zob. tamże, sygn. A.19.II./135, *Pismo P. Piałuchy do MWRiOP z 27 III 1945 r.*, bp.

¹⁶ W czerwcu 1943 r. zdymisjonowano wcześniejszego Delegata UOiSS na teren Iranu, Palestyny i Egiptu –Józefa Follprechta, byłego dyrektora gimnazjum w Nadwórnej oraz Kierownika

Delegaci MWRiOP i MPiOS mieli ściśle współpracować ze sobą, zwłaszcza w sprawach dotyczących oświaty pozaszkolnej¹⁷, jednak nominacja Rzerzychy zrodziła szereg dyskusji w wśród polityków związanych z Delegaturą MPiOS¹⁸.

Trudności w pierwszym okresie funkcjonowania Delegatury MWRiOP wiązały się z wieloma problemami. Pierwszy z nich łączył się z kadrą pedagogiczną, która najczęściej wywodziła się z grona uchodźców i nie posiadała pełnych kwalifikacji. Do pracy nauczycielskiej były powoływane ochotniczki z Pomocniczej Służby Kobiet. W listopadzie 1943 r. utworzono kurs dokształcający dla nauczycieli szkół powszechnych w Teheranie. Jego program obejmował zajęcia ze wszystkich przedmiotów szkolnych, wiedzy o Polsce i wychowania fizycznego¹⁹. Organizacja takich kursów miała na celu zachęcić kandydatów do zawodu nauczyciela do podnoszenia kwalifikacji, gdyż nauczycielska posada nie była dobrze płatna – miesięczny zarobek wynosił ok. czterech funtów²⁰. Wynagrodzenie nauczycieli rosło wraz z długością stażu pracy lub nabyciem pełnych kwalifikacji.

Brak podręczników był kolejnym problemem dla nauczycieli, jak również kwestią do rozwiązania przez MWRiOP w Londynie, które przesyłało książki. Oprócz ich druku w Palestynie, koniecznością stało się ich wydawanie na miejscu. Delegat MWRiOP w Teheranie S. Rzerzycha w swoim piśmie wyrażał podziw dla wielu nauczycieli, którzy (mimo niedostatku książek) starali się na bieżąco zdobywać środki na ich wydruk²¹. Nauczyciele mimo wszelkich niedogodności i braku bezpośredniego kontaktu (odległości między Teheranem, Isfahanem, Ahwazem a Meszedeem, gdzie przebywali uchodźcy były ogromne) zdecydowali się utworzyć organizację związkową, która miała stanowić ich prawa i obowiązki zawodowe.

Referatu Szkolnego. Zob. IPMS, zespół akt: Najwyższa Izba Kontroli (1939–1992) (dalej: NIK), sygn. A.57./12, *Odpis listu z 15 IV 1943 r. gen. J. Hallera – nominacja J. Follprechta na Delegata Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych w Palestynie z zasięgiem na Egipt*, bp.; IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.I./14, *Pismo gen. J. Hallera do S. Kota z 6 II 1942 r. w sprawie szkolnictwa na Wschodzie*, k. 1.

¹⁷ IPMS, zespół akt: Delegatura MWRiOP w Palestynie (1942–1945), sygn. A.74./28, *Zarządzenie Z. Kaczyńskiego z 4 VIII 1943 r.*, bp.

¹⁸ Na prośbę Ministra J. Stańczyka organizacja agend rządowych miała nie być zmieniana, a konsultacjom z MPiOS powinny podlegać propozycje obsadzania poszczególnych stanowisk. Generał Haller miał w tej sprawie odmienne zdanie, przeciwstawiał się nadzorowi MPiOS nad MWRiOP. Zob. IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.I./14, *Pismo J. Stańczyka do UOiSS z 9 XI 1942 r.*, bp.

¹⁹ J. Wróbel, *dz. cyt.*, s. 77.

²⁰ W roku 1944 r. uposażenie nauczycieli pracujących na uchodźstwie wzrosło i wahało się od 10 do 20 funtów. Dla porównania miesięczne uposażenie maszynistki w Delegaturze MPiOS wynosiło 30–35 funtów, maszynistki w obozie ok. ośmiu funtów, natomiast sanitariuszki ok. dziewięciu funtów. Zob. IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.II./6, *Normy wynagrodzeń nauczycieli szkół rozmaitych typów oraz pracowników administracji szkolnej w Iranie*, k. 1; AAN, MPiOS, sygn. 131/92, *Memoariał SL w Iranie* [b.d.], k. 10.

²¹ AAN, MPiOS, sygn. 131/15, *Sprawozdanie S. Rzerzychy z 15 II 1944 r.*, bp.

Koniec roku 1943 to czas tworzenia się pierwszych związków nauczycielskich na terenie Iranu. Wanda Szuszkiewicz-Górszczyk (nauczycielka z Teheranu) w swoim rocznym sprawozdaniu podkreślała różnorodność kwalifikacji, przynależności politycznej oraz braku wcześniejszej współpracy między nauczycielami pracującymi w Iranie²². Sądziła, iż było to spowodowane niedostateczną komunikacją, jak również słabym poparciem ich działań w MPiOS oraz MWRiOP. Dopiero jej wizyta w Isfahanie oraz spotkanie z inspektorem szkolnym Adamem Lorenowiczem spowodowało założenie miejscowego koła ZNP. Początkowo planowano wspólne zebranie, na którym miał zostać wybrany Prezes, a wśród kandydatów do objęcia tej funkcji znajdował się m.in. Franciszek Dąbrowski. Na skutek braku transportu do Isfahanu²³, tamtejsze władze same ustaliły skład zarządu związku. Prezesem został powołany Adam Krzewiński, a do zarządu wszedł A. Lorenowicz (mimo sprzeciwu S. Rzerzychy, który twierdził, iż inspektor szkolny nie może zajmować innych stanowisk związanych z zarządzaniem oświatą) oraz Maria Krzyżanowska – Dyrektor Państwowego Liceum i Gimnazjum w Isfahanie²⁴.

Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Isfahanie rozpoczęło działalność z dniem 28 listopada 1943 r. Liczba członków wynosiła 108 osób, co stanowiło 98% wszystkich polskich nauczycieli pracujących na terenie Iranu. Celem jej utworzenia było doksztalcanie kadr oświatowych oraz udzielanie wsparcia w wychowaniu młodych Polaków. Zostało ono podzielone na trzy sekcje: naukową, ekonomiczną oraz imprezową. Na zebrania zapraszano znane osoby – m.in. gościło Ministra Strasburgera, jak również wspomagano finansowo jeńców polskich w Niemczech itp.²⁵

Początkowo nowo powstałe ZNP w Isfahanie musiało walczyć z szeregiem problemów. Wśród zrzeszonych w nim nauczycieli byli tacy, którzy bojkotowali zebrania i nakłaniali do wystąpienia ze stowarzyszenia. Działania władz wobec ZNP w Isfahanie były nieprzychylnie. Delegatura MPiOS dążyła do rozmontowania tworzonych kół namawiając nauczycieli do wyjazdu do Afryki. Tymczasem W. Szuszkiewicz-Górszczyk zmierzała do podtrzymania dobrego kontaktu z Krzewińskim oraz Krzyżanowską widząc, że mają oni poparcie Rzerzychy, któremu też zależało na stworzeniu jednej organizacji skupiającej w swoich sze-

²² Tamże, sygn. 131/92, *Sprawozdanie z 1 VIII 1944 r. „O wzajemnych stosunkach między organizacjami zrzeszonego nauczycielstwa w Iranie”*, k. 1.

²³ Isfahan był oddalony od Teheranu o 426 km. Nie można było do niego dotrzeć drogą kolejową, natomiast podróż samochodem zajmowała dwa dni. Zob. IMPS, MWRiOP, sygn. A.19.II./8, *Sprawozdanie ze stanu szkolnictwa na terenie Iranu w okresie 1 II – 30 IV 1944 r.*, k. 2.

²⁴ A. Lorenowicz został odwołany ze stanowiska inspektora szkolnego decyzją ZNP w Wielkiej Brytanii. Zob. AAN, MPiOS, sygn. 131/92, *Sprawozdanie z 1 VIII 1944 r. „O wzajemnych stosunkach między organizacjami zrzeszonego nauczycielstwa w Iranie”*, k. 2.

²⁵ IPMS, MWRiOP, sygn. A.19.II./62, *Sprawozdanie z dotychczasowej działalności Zrzeszenia Nauczycieli Polaków w Isfahanie z 15 marca 1944 r.*, k. 1.

regach polskich nauczycieli w Iranie. W szeregach ZNP w Isfahanie – według Szuszkiewicz-Górszczyk – doszło do nadużyć finansowych. Krzewiński wysyłał w tej sprawie szereg pism do ZNP w Londynie (związek kosztowało to 34 funty), w których chciał dyskredytować Szuszkiewicz-Górszczyk. Związkowa Komisja Rewizyjna nie stwierdziła jakichkolwiek nieprawidłowości²⁶.

Szuszkiewicz-Górszczyk usilnie dążyła do konsolidacji środowiska nauczycielskiego. Do pierwszego nawiązania współpracy między ZNP w Teheranie oraz Isfahanie doszło przez kontakt z Dąbrowskim, który został przeniesiony do Isfahanu, gdzie objął funkcję Kierownika szkoły obozowej. Niedługo później, w maju 1944 r., nastąpiło połączenie organizacji nauczycielskich z Teheranu, Isfahanu, Ahwazu. W jego efekcie rozpoczęło działalność Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Iranie²⁷. Zwierzchnią kontrolę nad Zrzeszeniem przejął Zarząd Główny ZNP w Londynie²⁸.

Na przewodniczącą ZNP w Iranie została wybrana Wanda Szuszkiewicz-Górszczyk²⁹. Oddziały zjednoczonej organizacji znajdowały się w Ahwazie oraz Teheranie. W Isfahanie działała „klika dwójarsko-narodowa”³⁰ (chodziło tutaj o A. Krzewińskiego i A. Lorenowicza), której działania były popierane przez Delegata MPiOŚ F. Halucha i bardzo chwiejnego w swoich działaniach S. Rzerzychę. Zarząd ZNP w Isfahanie w zasadzie do końca działań wojennych nie uznawał przynależności do ZNP w Iranie (tak samo działał MPiOŚ z F. Haluchem na czele, gdyż posługiwał się dalej własnymi pieczęciami i wydawał pisma kierowane do nauczycieli w Isfahanie³¹).

Działania W. Szuszkiewicz-Górszczyk na rzecz nauczycieli polskich były wielokrotnie utrudniane przez Delegata MPiOŚ i jego zwolenników. Ta niechęć do Szuszkiewicz-Górszczyk wynikała oczywiście ze wcześniejszych zatargów F. Halucha z jej mężem. W styczniu 1945 r. J. Górszczyka powołano do służby wojskowej w Palestynie i tym samym dokonano zmiany Kierownika MSW³². Jego żona Wanda spodziewała się wówczas dziecka, toteż – aby zapobiec przeniesieniu Górszczyka – S. Mikołajczyk pisemnie interweniował u Premiera Arciszewskiego³³. Szef polskiego rządu pozostał jednak nieugięty. Swoją decyzję

²⁶ AAN, MPiOŚ, sygn. 131/92, *Pismo do Komisji Badawczej Ministerstwa Sprawiedliwości w Teheranie z 10 VI 1944 r.*, k. 1.

²⁷ IPMS, PRM-AL, sygn. PRM.L/52, *Depesza z 29 III 1944 r.*, k. 146.

²⁸ T. Radzik, *Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą (1941–1991)*, Lublin 1992, s. 26.

²⁹ IPMS, PRM-AL, sygn. PRM.L/52, *Depesza z 7 II 1944 r.*, k. 86.

³⁰ Tamże, sygn. PRM.L/53, *Depesza z 25 XI 1944 r.*, k. 188.

³¹ AAN, zespół akt: Poselstwo RP w Teheranie, sygn. 592/42, *Pismo K. Badera do Ministra z 15 V 1944 r.*, k. 1.

³² Jego miejsce zajął Witold Matkowski. Zob. Tamże, *Telegram szyfrowany Z. Berezowskiego do Poselstwa RP w Teheranie z 25 I 1945 r.*, k. 88.

³³ IPMS, zespół akt: Prezydium Rady Ministrów. Osobiste archiwum Premiera (1939–1945), sygn. PRM.169/21, *Pismo S. Mikołajczyka do T. Arciszewskiego z 10 II 1945 r.*, k. 6.

motywował następująco: „[Górszczyk] wszedł w ostry konflikt z miejscowym społeczeństwem i naraził na szwank powagę urzędu”³⁴.

Wyjazd małżeństwa Górszczyków stał się nieunikniony, ale ZNP w Iranie, który mimo swej podległości Zarządowi Głównemu ZNP w Londynie, pozostał w swoich działaniach niezależny. Ponadto naczelne władze organizacji same nie chciały zbyt mocno ingerować w problemy ZNP, ponieważ doskonale wiedziały, iż jego członkowie prowadziły grę polityczną, której skutki ponieśli najbardziej aktywni działacze.

Katarzyna Śliwak

THE POLISH TEACHER'S UNION IN IRAN IN YEARS 1943–1945

In the article the author presents the activity of the Polish Teacher's Union in Iran in years 1943–1945. Poles who came to Iran from the USSR after the amnesty as a result of the Sikorski-Maisky agreement formed a particular Delegations, which was directed by the Polish government-in-exile in London: the Delegacy of the Ministry of Labour and Social Welfare, Internal Affairs and Religious Affairs and Public Education. The last one played a role in the creation of schools and Polish Teacher's Union, which was also contributed by Wanda Szuszkiewicz-Górszczyk.

Słowa kluczowe: Armia Andersa, deportacja, polscy nauczyciele, historia edukacji

Keywords: Anders' Army, deportation, Polish teachers, history of education

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej.

Poselstwo RP w Teheranie.

Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Najwyższa Izba Kontroli (1939–1992).

Prezydium Rady Ministrów. Archiwum Libermanowej.

Prezydium Rady Ministrów. Osobiste archiwum Premiera (1939–1945).

Wspomnienia:

Raczyński E., *W sojuszniczym Londynie*, Londyn 1960.

³⁴ Tamże, *Pismo T. Arciszewskiego do S. Mikołajczyka z 27 II 1945 r.*, k. 8.

Opracowania:

Draus J., *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin 1993.

Grześ B., *Związek Nauczycielstwa Polskiego od korzeni po współczesność*, Warszawa 2000.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. J. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994.

Pietrzak J., *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej*, Łódź 2012.

Radzik T., *Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskiego Zagranicą (1941–1991)*, Lublin 1992.

Śliwak K., *Delegatura MPiOS w Teheranie w latach II wojny światowej – charakterystyka działań edukacyjnych dla polskich uchodźców*, [w:] *Ogrody nauk i sztuk. Szkice, studia i interpretacje na pograniczach nauk*, t. 5, red. A. Kobyłarek, Wrocław 2015.

Wróbel J., *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*, Łódź 2003.